

1.1 สภาพทั่วไปและความสำคัญของปัญหา

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎรได้นำความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างมาสู่สังคมการเมืองไทย ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเฉพาะในด้านการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมา เพื่อรองรับการดำเนินงานของผู้บริหารชุดใหม่ ยอมรับความชอบธรรมในการขึ้นมายึดอำนาจการบริหารประเทศจากเดิมซึ่งเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ดังคำประกาศของคณะราษฎรที่ว่า

"... เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหารและพลเรือนที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้นและได้ยึดอำนาจของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายก็โดยที่จะจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือ หลาย ๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่มีความประสงค์จะทำการช่วงชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่ต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร..."¹

กระบวนการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ภายหลังจากเปลี่ยนอำนาจการปกครองนั้นอาศัยมาตรการต่าง ๆ ทั้งในทางกฎหมาย (ธรรมนูญการปกครองและพระราชบัญญัติต่าง ๆ) มาตรการทางเศรษฐกิจและมาตรการทางการเมือง เพื่อนำไปสู่การบรรลุถึงเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงโดยเน้นถึงอำนาจของราษฎรแทนอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่เดิม ดังปรากฏในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 ความว่า

¹คณะราษฎร, "ประกาศคณะราษฎร," 2475, อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 14 ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2517), หน้า 52.

- "...มาตรา 1 อำนาจสูงสุดของประเทศนั้น เป็นของราษฎรทั้งหลาย
- มาตรา 2 ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้ เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในรัฐธรรมนูญคือ
1. กษัตริย์
  2. สภาผู้แทนราษฎร
  3. คณะกรรมการราษฎร
  4. ศาล
- มาตรา 6 กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาญาถึงโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย
- มาตรา 7 การกระทำใด ๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดมาลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ..."²

มาตรการดังกล่าวนี้เป็นไปเพื่อสร้างความยอมรับจากประชาชนต่อการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐบาลชุดใหม่ เนื่องจากการสร้าง "ความชอบธรรม" (Legitimacy) หรือ "สิทธิในการปกครอง" (Right to rule) ของรัฐบาลใหม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับ การแสดงให้เห็นว่า ตนหรือกลุ่มของตนเป็นผู้ได้รับอนุมัติ (Consensus) จากประชาชนชาวสยามให้ทำการเปลี่ยนแปลงพัฒนาประเทศไปสู่สังคมแบบ "ศรีอารีย์"³ โดยเฉพาะการสร้างอุดมการณ์ในเรื่องเกี่ยวกับรัฐ ชาติ ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสิ่งที่ใหม่ และประชาชนยังไม่คุ้นเคยขึ้นมาทดแทนอุดมการณ์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่เดิม

รัฐบาลคณะราษฎรได้เล็งเห็นว่าความจำเป็นของการใช้สื่อเพื่อสร้างอุดมการณ์แห่งชาติที่เกิดขึ้นใหม่ประชาชนเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง จึงมีการตั้งกรมโฆษณาการขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ "...ให้ข่าว ให้ความรู้แก่ประชาชนและป้องกันแก่ความเข้าใจผิดเกี่ยว

²"พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475,"

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับที่ 166 (27 มิถุนายน 2475) : 49.

³คณะราษฎร, "ประกาศคณะราษฎร," 2475, อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 14 ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏวรเดช, หน้า 52.

กับรัฐบาลและประเทศโดยรวม..."⁴

หน่วยงานดังกล่าวมีฐานะ เป็นกรมอิสระขึ้นตรงต่อคณะรัฐมนตรี ปฏิบัติตามที่คณะรัฐมนตรีมอบหมาย ลักษณะงานส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาความไม่เข้าใจของประชาชน ต่อระบอบการปกครองที่สถาปนาขึ้นมาใหม่ ดังปรากฏในคำกล่าวของอดีตอธิบดีกรมโฆษณาการ (นายไพโรจน์ ชัยนาม) ความว่า

"...เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญในสมัยแรก ๆ นั้น คนส่วนมากไม่เข้าใจว่ารัฐธรรมนูญคืออะไร และที่มีข่าวลือในสมัยนั้นว่า ผู้คนในชนบทโดยเฉพาะที่ห่างไกลนั้นคิดว่า รัฐธรรมนูญเป็นบุตรของพระยาพลพลพยุหเสนาหรือ เป็นเจ้านายพระองค์ใหม่นั้นก็ เป็นความจริงอยู่มาก เพราะเขาไม่เคยทราบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญมาก่อน รัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญจึงต้องแก้ไข หาทางให้ประชาชนที่อยู่ห่างไกลเข้าใจว่ารัฐธรรมนูญคืออะไร..."⁵

ในการสร้างอุดมการณ์เกี่ยวกับชาติประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญของกรมโฆษณาการนั้นได้มีการใช้บทเพลงซึ่งถือว่าเป็นสื่อประเภทหนึ่ง (สื่อบทเพลงนั้น ๆ) เป็นกลไกในการส่งผ่านข้อมูล และทัศนคติทางสังคมจากรัฐไปสู่ประชาชนโดยมีการกำหนดเพลงของทางราชการขึ้นมา เรียกว่า เพลงเกียรติยศ (Siamese National Anthem) ซึ่งเพลงดังกล่าวนั้นเริ่มจากการให้มีการแต่งเพลงชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2475 โดยให้พระเจนดุริยางค์ หัวหน้ากองเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมศิลปากรประพันธ์ทำนองและจัดประกวดคำร้องขึ้น โดยมีการตั้งคณะกรรมการพิจารณาเพลงชาติแบบสากลขึ้นมาเพื่อพิจารณาและคัดเลือกคำร้องดังกล่าว บทร้องที่ชนะเลิศการประกวดและผ่านการคัดเลือกได้แก่ คำประพันธ์ของขุนวิจิตรมาตราและนายฉันท ชาติกุล⁶ ใช้บรรเลงโดยวงดนตรีดุริยางค์ของกองทัพ

⁴ไพโรจน์ ชัยนาม, "กรมโฆษณาการ," ใน 50 ปี กรมประชาสัมพันธ์, กรมประชาสัมพันธ์ กองวิชาการ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2526, หน้า 40.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶ครูเงิน (นามแฝง), เพลงไทยตามนัยประวัติ (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2524) หน้า 6.

(Military Band) และวงเครื่องสายฝรั่งหลวง (Orchestra) ของกรมศิลปากร (ในขณะนั้นยังไม่มี การตั้งวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์และสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ขึ้นมา) เพื่อประกอบการอัญเชิญธงชาติขึ้นสู่ยอดเสา

เพลงของทางราชการได้มีการเปลี่ยนแปลง เนื้อร้องและวาระโอกาสในการบรรเลงมาเรื่อย ๆ โดยกำหนดเป็นระเบียบการบรรเลง เพลงชาติและ เพลงสรรเสริญพระบารมีขึ้นมา และประกาศลงในราชกิจจานุเบกษาบังคับใช้ต่อหน่วยราชการและโรงเรียนสรรพต่าง ๆ ตลอดจนสถานีวิทยุกระจายเสียงของส่วนราชการซึ่งมีบทบาทมากในการถ่ายทอดข่าวสารและทัศนคติทางสังคมแก่ประชาชน

อย่างไรก็ตาม จากสภาพการเมืองไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดระยะเวลา 50 กว่าปีหลัง พ.ศ. 2475 ได้มีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินถึง 3 รัชกาล มีการเปลี่ยนคณะผู้บริหารประเทศและ เปลี่ยนระบอบการเมือง การบริหารประเทศไปอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการกำหนดนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลแต่ละยุค ต่อการปรับบทบาทของสถาบันหลักในสังคมไทย โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ในการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่มีผลกระทบต่อสถาบันดังกล่าวในแต่ละช่วงเวลา สภาพการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อการทำหน้าที่ต่อการสร้างอุดมการณ์ของรัฐบาลในแต่ละช่วงที่ไม่เท่ากัน เช่น ในสถานการณ์ที่ต้องการการรวมตัว ยามมีศึกสงคราม จะทำหน้าที่ต่ออุดมการณ์ชาติ การพิทักษ์บูรณภาพเหนือดินแดนของตน ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งหรือการปะทะทางความคิดในระหว่างกลุ่มชนจะทำหน้าที่ต่ออุดมการณ์ศาสนา และในสถานการณ์ที่ต้องการสร้างศูนย์รวมทางความรู้สึก หรือสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม สามารถจับต้องได้จะทำหน้าที่แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่สถาบันหนึ่งสถาบันใดถูกตั้งคำถามจากพลเมืองในประชาสังคมนั้น ๆ จะมีการเน้นการให้น้ำหนักต่อความสำคัญและความจำเป็นในการดำรงอยู่ของสถาบันนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจะ เน้นการสร้างอุดมการณ์ที่ค้ำจุนต่อสถาบันนั้น ๆ เพื่อเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชนในการค้ำจุนสถาบันดังกล่าวเหล่านี้ เป็นต้น ดังพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันที่ว่า

"...ประเทศของเรามีเสถียรภาพ มีความมั่นคง มีเอกราช สันติและมีความเป็นชาติมาเป็นระยะเวลายาวนาน ก็เพราะพวกเราทั้งหลายได้มีความศรัทธาต่อประเทศชาติและพร้อมใจที่จะช่วยเหลือ ร่วมมือในกิจการงานชาติ ๆ และยึดมั่นที่จะสละ

ประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ข้าพเจ้าปรารถนาให้เราทั้งหลายมีความ
มั่นคงในจิตใจที่ตงามตั้งกล่าว รักษาความเป็นเอกภาพและร่วมมือในกิจการงานทุก
ประเภท ไม่มีการแบ่งแยกทำลายกันและกัน เพราะไม่มีใครนอกจากพวกเราเองที่
จะสามารถช่วยเราได้..."⁷

และยืนยันภาระหน้าที่และความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อพสกนิกร ดัง
พระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนที่ว่า

"...พระมหากษัตริย์จักต้องดูแลพสกนิกรของพระองค์ผู้ซึ่งต้องการความช่วยเหลือและ
การสนับสนุน ในเวลาที่ต้องการพวกเราจะ เรียกว่าพระมหากษัตริย์ดุจดั่ง เด็กที่มีปัญหา
เรียกร้องต่อบิดา ในฐานะผู้ปกครองที่ต้องดูแลไพร่ฟ้าในราชอาณาจักร พระมหาก-
ษัตริย์จักต้องอุทิศพระองค์ให้แก่ผู้คนทั้งหลาย..."⁸

ประการสำคัญที่นำมาสู่ความสนใจที่จะศึกษาถึงกระบวนการใช้สื่อประเภทยุทธ
เพลงของทางราชการ ก็คือบริบททางสังคมการเมืองในแต่ละช่วงนั้นมีผลต่อการผลิตและ
การใช้สื่อดังกล่าวเป็นอย่างมาก กระบวนการกำหนดว่าเพลงใดถือว่าเป็นเพลงของทาง
ราชการ การกำหนดวาระโอกาสของการบรรเลงถ่ายทอดให้แก่ประชาชนในแต่ละยุคและ
การแก้ไขตัดต่อแต่งเติมตลอดจนการประพันธ์เพลงขึ้นมาใหม่นั้น อยู่ภายใต้บริบททางสังคม
การเมืองในแต่ละยุคทั้งสิ้น ภายใต้นโยบายของรัฐในแต่ละยุคนั้นได้มีการสร้างและใช้
ความสำคัญต่ออุตสาหกรรมทางการเมืองเพื่อตรวจสอบสถานะของรัฐในขณะนั้น แก้ไขวิกฤตการณ์ที่
รัฐเผชิญหน้าอยู่ในขณะนั้น ความสำคัญของการศึกษานับประเด็นเรื่องเหล่านี้จึงอยู่ที่การ
ศึกษากระบวนการใช้สื่อในการสร้างอุตสาหกรรมทางการเมืองประวัติศาสตร์การเมืองไทย
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 มาจนถึงปัจจุบันที่ซึ่งกลไกการใช้สื่อของรัฐเอง อาจมีการเปลี่ยนรูป

⁷His Majesty King Bhumibol Adulyadej, The Royal Speeches and Address of His Majesty King Bhumibol Adulyadej of Thailand (Bangkok : Marketing Operation Office of The Royal Initiation Projects, 1984), p. 155.

⁸Ibid., p. 21.

แบบของสื่อไปบ้างตามการพัฒนาของ เทคโนโลยีด้านการสื่อสารและความนิยมของประชาชน (เช่นการหันมาใช้สื่อทางโทรทัศน์) แต่การให้หน้าที่หนักแก่สถาบันหลักและอุดมการณ์หลักของ ชาตินี้ยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง และมีความเป็นไปได้ว่าจะยังคงมีการให้หน้าที่ต่อการ สร้างอุดมการณ์ เพื่อรองรับสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ต่อไป เช่น เดิมภายใต้บริบททางด้านสังคม การเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.2 ปัญหาการวิจัย

ปัญหาการวิจัยในขั้นนี้คือ การพิจารณาเนื้อหาของเพลงของทางราชการที่ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นบทเพลงของชาติ (Siamese National Anthem) ได้รับการเสนอ โดยวงดนตรีของทางราชการ เช่น วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์และมีการถ่ายทอดโดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยหรือของส่วนราชการต่าง ๆ (ในความควบคุมของคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ (กบว.) และระเบียบว่าด้วยวิทยุกระจายเสียงของส่วนราชการ) เป็นผู้เผยแพร่เนื่องในวาระสำคัญเกี่ยวกับชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ หรือวาระที่ทางราชการกำหนดขึ้นว่าเป็นวันสำคัญของประเทศ การพิจารณา เนื้อหาเพลงดังกล่าว เป็นไปเพื่อค้นหาลักษณะและประเภทของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ถูกเสนอผ่านสื่อบทเพลง เหล่านี้

ปัญหาการวิจัยครั้งนี้จะจำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะว่า ในบริบททางสังคมการเมืองแบบหนึ่ง ๆ นั้นมีการใช้สื่อประเภทบทเพลงเพื่อสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองในประเด็นใดบ้าง หน้าที่หนักแก่สถาบันหลักของประเทศในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า จากบทเพลงของทางราชการ รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ผลิตสื่อออกมาเพื่อสร้างอุดมการณ์อะไรแก่ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงการให้หน้าที่แก่อุดมการณ์บางประเภทในแต่ละช่วงบริบททางการเมืองและการเปลี่ยนศูนย์อำนาจรัฐอย่างไร โดยนับจากจุดเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน ส่วนผู้รับสื่อจะเข้าใจและยอมรับในระดับไหนหรือเมื่อรับแล้วเกิดผลอะไรขึ้นนั้น ประเด็นเหล่านี้จะไม่อยู่ในเขตของการศึกษาในขั้นนี้ และข้อมูลที่จะใช้ศึกษาวิเคราะห์นั้นจะทำการพิจารณาเฉพาะ เนื้อหาของเพลงที่ถือว่าเป็นเพลงของทางราชการเท่านั้น ไม่พิจารณาในบทเพลงประเภทอื่น

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

จากปัญหาการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยในชั้นนี้ได้ว่า

1. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะ เนื้อหาของบทเพลงของทางราชการที่ผลิตและถ่ายทอดแก่ประชาชนในแต่ละช่วงของสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ในยามที่สถานการณ์ชาติไม่มีการทำท้าวาจรรัฐ หรือในยามที่มีวิกฤตการณ์ทางการเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ถึงปี พ.ศ. 2530

2. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการสร้างและถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงของทางราชการ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะของคุณค่าทางสังคมและความสำคัญของสถาบันทางการเมืองที่รัฐต้องการให้บังเกิดขึ้นในหมู่ประชาชน

3. เพื่อแสดงให้เห็นถึงกลไกการใช้บทเพลง เป็นสื่อในการสร้างทัศนคติทางสังคมและการเมืองในแต่ละช่วงบริบททางสังคมการเมือง โดยผ่านการใช้กลไกทางด้านวิทยุกระจายเสียง ซึ่งเป็นกลไกสื่อสารมวลชนประเภทหนึ่ง และมีผลต่อบุคคลในสังคม เช่น การที่โรงเรียนคำเนินการนำเพลงดังกล่าวไปให้เด็กขับร้อง หรือกลุ่มพลังต่าง ๆ นำเพลงดังกล่าวไปขับร้องเผยแพร่ต่อ ๆ กัน เป็นต้น

4. เพื่อยืนยันให้เห็นถึงการใช้กลไกศิลปะ เพื่อเป็นสื่อ เพื่อสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา โดยดูจากบทเพลงของทางราชการในยุคหนึ่งและการนำมาซ้ำใหม่ ซึ่งทั้งนี้ขึ้นต่อบริบททางสังคมการเมืองในช่วงนั้น ๆ ว่าเป็นเช่นไร

1.4 สมมติฐานการวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิดที่เกี่ยวข้องและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยกำหนดสมมติฐานการวิจัยไว้ดังนี้

"... เนื้อหาที่ถูกรับรองอยู่ในบทเพลงของทางราชการ เพื่อเผยแพร่ต่อประชาชนนั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการให้ความสำคัญต่อสถาบันหลักทางอุดมการณ์ในสังคมไทย โดยเฉพาะสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ เนื้อหาในบทเพลง จะ เน้นในด้าน การยอมรับ จงรักภักดีและพร้อมที่จะปกป้องสถาบันดังกล่าวโดยจะมีการให้หน้าหนักต่อสถาบันดังกล่าวไม่เท่ากันในแต่ละยุค ขึ้นกับบริบททางสังคมการเมืองและนโยบายของรัฐบาลขณะนั้น เช่น เป็นช่วงของการสร้างและถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองใหม่

ที่จะคำนวณการดำรงอยู่ของรัฐที่เพิ่งสถาปนา ต่อสู้กับอุดมการณ์แบบอื่นที่มาท้าทาย หรือ
คำนวณการดำรงอยู่ของรูปแบบสังคมนิยมเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เป็นต้น

1.5 ขอบข่ายทฤษฎีในการวิจัย

ในการคำนวณการดำรงอยู่ของรัฐและสถาบันหลักของรัฐหนึ่ง ๆ นั้น อาศัยกลไก
หลัก 2 ประการ คือ กลไกทางการเมืองและกลไกทางอุดมการณ์⁹

1. กลไกทางการเมืองของรัฐ (Repressive State Apparatus) ได้แก่
ระบบการบริหาร การทำหน้าที่ของรัฐบาลและข้าราชการ เป็นต้น กลไกดังกล่าวนี้อาศัย
การใช้ลักษณะการควบคุมในทางกายภาพและมาตรการลงโทษต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้
กลไกความรุนแรง (by force) เช่น กองทัพ ตำรวจ ฯลฯ เป็นต้นบังคับให้คนใน
ประชาสังคมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และคุณค่าที่สังคมนั้นกำหนดขึ้น

2. กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (Ideological State Apparatus) จะ
เป็นตัวทำหน้าที่สร้างทัศนคติทางการเมืองให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปสู่การยอมรับการ
ดำรงอยู่ของรัฐและสถานภาพทางสังคมในขณะนั้น โดยการสร้างความเชื่อ ความเคยชิน
และความรักต่อสถาบันหรือสัญลักษณ์ของอุดมการณ์และพร้อมที่จะปกป้องคุ้มครองสถาบันและ
สถานะทางสังคมที่เป็นอยู่ หากมีใครมาละเมิดหรือสั่นคลอนสภาพดังกล่าวโดยที่รัฐถือว่าเป็น
ภาระหน้าที่และเป็นความชอบธรรมในการกระทำดังกล่าว

ซึ่งความหมายของคำว่า อุดมการณ์ (Ideology) นั้น Martin Seliger ได้
ให้ความหมายเอาไว้ว่า

"...อุดมการณ์ (Ideology) หมายถึง ระบบความเชื่อทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่ง
ที่ระบบความเชื่อดังกล่าวนั้นสามารถนำไปสู่การมีปฏิบัติการ (Action) ของผู้ที่มีความ
เชื่อในระบบการเมืองดังกล่าวเพื่อรักษา ท้าทาย หรือสร้างลักษณะการควบคุม
ทางสังคมต่อประชาชนขึ้นมาใหม่..."¹⁰

⁹Louis Althusser, Essay on Ideology (London : Thetford Press, 1984), p. 28.

¹⁰ John B. Thompson, Studies in the Theory of Ideology (Cambridge : Polity Press, 1984), p. 76.

กระบวนการสร้างอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองส่วนที่มีบทบาทสำคัญที่สุดคือ "สื่อ" (Media) สื่อจะทำหน้าที่เป็นตัวส่งผ่านข้อมูลและทัศนคติทางการเมืองจากรัฐไปสู่ประชาชน เป็นตัวสร้างระบบความเชื่อทางการเมืองที่ค้ำจุนการดำรงอยู่ของรัฐนั้น ๆ ขึ้นมา¹¹ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สื่อเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งที่รัฐใช้ในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองขึ้นมาในประชาสังคมนั้น ๆ ประเภทของสื่อแบ่งออกเป็น

1. สื่อโดยตรง อาศัยความเป็นข้อเท็จจริง ความสามารถในการพิสูจน์ได้ว่าจริงตามหลักวิทยาศาสตร์เป็นตัวกำหนด เช่น ข่าวสาร ข้อมูล พงศาวดาร และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ เป็นต้น

2. สื่อโดยอ้อม อาศัยการพรรณนาและการสร้างความงามทางวรรณศิลป์และศิลปะด้านอื่น ๆ เพื่อสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมเห็นคล้อยตามข้อมูลและทัศนะที่ผู้ผลิตและผู้ใช้สื่อต้องการเสนอ เช่น บทละคร บทเพลง งานวรรณกรรมและภาพยนตร์ เป็นต้น

ความสำคัญของสื่อประเภทที่สองในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นอยู่ที่การสามารถโน้มน้าวความรู้สึกของผู้รับสื่อให้มีพฤติกรรมการแสดงออกตามที่ผู้ผลิตและผู้ใช้ต้องการ เช่น การขับบทเพลง บทละครของทางราชการให้ประชาชนจงรักภักดีต่อชาติ ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และแสดงออกถึงความจงรักภักดีดังกล่าวด้วยการรักษาเทิดทูนและทำลายล้างผู้ที่จะมาประทุษร้ายสถาบันดังกล่าว เช่น เพลงคุบิตามารดา ที่นำมาจากโคลงพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี และหม่อมหลวงพวงร้อย สนิทวงศ์ นำมาใส่ทำนอง ซึ่งมีความบางตอนว่า

"...รักชาติยอมสละแม่	ซีวี
รักเกียรติจงเจตพลี	ซีพีได้
รักราชมุ่งภักดี	รองบาท
รักศาสน์ราษฎรเดิกลำ	เพื่อเกื้อพระศาสนา..." ¹²

¹¹Athusser, Essay on Ideology, p. 29.

¹²เพลงคุบิตามารดา, คำร้อง : พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตน-

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาจากบริบททางสังคมการเมืองที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน บทเพลงได้ถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง เพื่อรองรับนโยบาย และสภาพทางสังคมที่ทางราชการต้องการให้ประชาชนเห็นด้วยแล้ว บทเพลงยังได้ถูกใช้ เป็นสื่อในการสร้าง "ความรักภักดีต่อชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์" และแสดงออกซึ่งความรู้สึกดังกล่าว เมื่อมีสถานการณ์กระทบ กลไกการนำสื่อดังกล่าวนี้ใช้ผ่านวงดนตรีของทางราชการและสถานีวิทยุกระจายเสียงของทางราชการเป็นกลไกในการถ่ายทอด ตั้งสมมติฐานที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1.6 ตัวแปรในการวิจัย

จากปัญหา วัตถุประสงค์และสมมติฐานดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถกำหนดตัวแปรการวิจัยได้ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับ "ชาติ"
2. แนวความคิดเกี่ยวกับ "สถาบันพระมหากษัตริย์"
3. ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ
4. ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์
5. ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาติกับสถาบันพระมหากษัตริย์

ตัวแปรในการวิจัยดังกล่าวนี้จะพิจารณาทั้งที่ปรากฏอยู่ในรูปของการอธิบาย ความเปรียบเทียบความและรวมถึงการพรรณนาความรู้สึก เกี่ยวกับชาติ เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะสัญลักษณ์เชิงรูปธรรมที่ผู้แต่งพรรณนาไว้ในบทเพลง เช่น เพลงแผ่นดินของเราที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับหม่อมหลวงฉวีรัตน์ บุณนาค บรรยายเกี่ยวกับประเทศชาติเอาไว้ว่า

"...ถึงอยู่แค่วันใด

เหมือนอยู่บ้านเรา

ทรัพย์จากผืนดิน

มีสิทธิ์เสรี

ไม่สุขสราญ

ขึ้นล่าช้าเข้าสู่ทวิ

สินจากนที

สันติครองเมือง

เรามีป่าไม้อยู่เสมอ

ไร่นาสคาสได้ฟ้า เรือง

โบราณสถานส่งนามประเทือง

เกียรติเมืองไทยจรไปทั่วแดนไกล..."¹³

1.7 การนิยามตัวแปร

1. แนวความคิดเกี่ยวกับ "ชาติ" ที่ปรากฏอยู่ในเพลงของทางราชการหมายถึง ความหมายของชาติไทย คนไทย ชนซึ่งอยู่บนผืนแผ่นดินภายใต้บูรณาภาพของดินแดนไทย วิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏและรวมตัวกันเป็นกลุ่มชนภายใต้บูรณาภาพเหนือดินแดนดังกล่าว

2. แนวความคิดเกี่ยวกับ "สถาบันพระมหากษัตริย์" ที่ปรากฏในเพลงของทางราชการ หมายถึง ความหมายของสถาบันพระมหากษัตริย์ (ทั้งในฐานะ เป็นตัวบุคคลและในเชิงสถาบัน ในความหมายที่ว่าเป็นผู้ปกครองสูงสุด ผู้สร้างผืนแผ่นดินไทย ผู้ทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎร์ ผู้จุดลงมาดับทุกข์และผู้เสวยสละพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรที่อยู่ภายใต้ร่มเศวตฉัตร

3. ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติที่ปรากฏอยู่ในเพลงของทางราชการหมายถึง ความรู้สึกเคารพ รู้คุณ และพร้อมที่จะเสวยสละแม้ชีวิตตนเพื่อประเทศชาติ เพื่อผืนแผ่นดินหรือบูรณาภาพเหนือดินแดนประเทศไทยโดยไม่รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องฝืนใจ ท้าด้วยความสมัครใจ ด้วยความรักและรู้สึกว่าเป็นภาระหน้าที่ของตน

4. ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในเพลงของทางราชการ หมายถึง ความรู้สึกรัก เทิดทูน เคารพบูชา รู้คุณ พร้อมที่จะพลีชีพของตนเพื่อพิทักษ์ราชบัลลังก์และความคงอยู่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่ยินยอมให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาล่วงละเมิดหรือกระทำทารุณ ๆ อันจะนำมาซึ่งความระคายเคืองต่อเบื้องพระยุคลบาท

5. ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาติกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในเพลงของทางราชการ หมายถึง ความสำคัญและความสัมพันธ์อันไม่สามารถแยกจากกันได้

¹³ เพลงแผ่นดินของเรา, คำร้อง : ม.ล. มณีรัตน์ บุนนาค, ทำนอง : พระราชินีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2517.

ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับประเทศไทย ทั้งในแง่ของการสร้างชาติ การปกป้อง
ประเทศไทยและการทำนุบำรุงประเทศไทยตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

1.8 วิธีการศึกษา

การศึกษาในชั้นนี้จะใช้วิธีการศึกษาและสอบค้นหาบทเพลงทางราชการโดยเน้น
การพิจารณาคำร้อง ถ้อยคำหรือข้อความในบทเพลงเป็นหลัก โดยวิธีการ Content
Analysis กล่าวคือ

1. คำนวณความถี่ (Frequencies) ของคำหรือความที่มีความหมายเกี่ยวกับชาติ
สถาบันชาติ สถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงของทางราชการที่เผยแพร่ต่อ
ประชาชนและการเลือกเปิดเพลงแต่ละ เพลงของสถานีวิทยุกระจายเสียงของทางราชการ
ในสถานการณ์ต่าง ๆ

2. คำนวณบริบททางสังคมการเมืองและองค์ประกอบในด้านสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ
เช่น สภาวะทางการเมืองที่มีผลต่อการใช้สื่อในแต่ละช่วง ซึ่งมีผลต่อผู้ผลิตสื่อและผู้รับสื่อ
ในขณะนั้น เช่น ในยามที่สถานการณ์ทางการเมืองปกติ ไม่มีการทำทนายอานาจารรัฐ รูป
แบบทางการเมืองที่เป็นอยู่และนโยบายของรัฐในขณะนั้น หรือในยามที่มีวิกฤตการณ์
ทางการเมืองมีการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ฯลฯ รวมทั้งดูที่พื้นฐานความเป็นมาและทัศนคติของผู้
ผลิตสื่อและผู้ถ่ายทอด รวมถึงผู้รับเพื่อเทียบกับความที่ปรากฏในบทเพลงของทางราชการใน
สภาวะดังกล่าว

3. ดูที่บทบาทของสื่อที่ผลิตออกมาในแง่ขององค์ประกอบ บทบาทและกลไก
การเผยแพร่ของทางราชการต่อบทเพลงนั้น ๆ รวมถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการ
ใช้กลไกสื่อดังกล่าวที่มีต่อผู้รับ เช่น ความกว้างขวางของการสื่อสารต่อผู้รับ (รวมถึงกลไก
ที่ทำหน้าที่ส่งผ่าน) ในความหมายของการเป็นกลไกการถ่ายทอด (Agent) ทางอุดมการณ์
ถ่ายทอดทัศนคติหรือแนวคิดทางการเมือง ซึ่งจะปรากฏอยู่ในสื่อบทเพลงดังกล่าวว่ามีผลอย่าง
ไรต่อผู้รับโดยเฉพาะในแง่ของการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง

4. ดูที่ตัวบทเพลง โดยพิจารณาทั้งในแง่ เนื้อความและทำนอง เพลง เพื่อประกอบ
การมองถึงการสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในหมู่ผู้รับ รวมถึงความเป็นที่รู้จักแพร่หลาย
ของเพลงต่าง ๆ ในแต่ละยุคและการได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน โดยทั้งนี้ เน้นให้
พิจารณาที่คำร้องข้อความหรือถ้อยคำในบทเพลงนั้น ๆ เป็นหลัก เพื่อเป็นหน่วยของการ

วิเคราะห์ (Unit of Analysis) ในการสร้างอุดมการณ์ของรัฐที่เสนอผ่านบทเพลงต่อประชาชนเป็นสำคัญ

1.9 ประชากรและตัวอย่างในการวิจัย

ในการวิจัยนี้จะใช้บทเพลงของทางราชการที่ได้แต่งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ถึงปี พ.ศ. 2530 เป็นประชากรของการศึกษา เนื่องจากปี พ.ศ. 2475 เป็นปีที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย และได้มีการแต่งเพลงชาติขึ้นเป็นครั้งแรก ส่วนปี พ.ศ. 2530 ก็เป็นปีครบรอบ 55 ปีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองฯ และพระราชพิธีฉลองพระชนมายุครบ 60 พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงลักษณะ เนื้อหาของบทเพลงของทางราชการตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ทำให้ทราบถึงอุดมการณ์ทางการเมืองที่ผู้นำรัฐในขณะนั้นต้องการปลูกฝังให้กับประชาชนในชาติในแต่ละช่วงเวลา
3. ทำให้ทราบถึงการให้ความหมาย ความสำคัญและความสูงส่งของสถาบันทางการเมืองในแต่ละช่วงบริบททางการเมือง